

De Wijert Noord

*Cultuurhistorische analyse en –beschrijving
(1957-1962)*

*Uitgevoerd door:
Bregit Jansen
25-01-1999*

*In opdracht van:
Dienst RO/EZ
Groningen,
afd. Bouwtoezicht & Monumenten*

*In samenwerking met:
Rijksuniversiteit Groningen
Instituut van Kunst- en Architectuurgeschiedenis,
Dr. Marijke Martin*

Afbeelding 1
luchtfoto De Wijert Noord

Inhoudsopgave

Deel I

Statement

1.0 Inleiding en situering

2.0 Morfologie van het gebied, ontwikkelingsgeschiedenis tot 1957

3.0 Planontwikkeling 'De Wijert Noord' (1957-1959)

3.1 planologisch kader

3.2 doelgroep en het programma van eisen

3.3 planproces

3.4 planintenties

4.0 Het uitbreidingsplan (1959 – 1962)

4.1 De stedenbouwkundige structuur: infrastructuur en verkaveling

4.2 Woningtypen

4.3 Openbare ruimte: groenvoorziening, straten en pleinen

4.4 Gerealiseerd plan

5.0 Analyse van het plan

6.0 Ontwikkelingen na realisatie (1962 – 1999)

6.1 huidige situatie

6.2 recent volkshuisvestings beleid

- Wijkvolkshuisvestingsplan (1993) en Wijkplan (1994)

- Wijkvernieuwing

- Stedenbouwkundige studie door de Nijl Architecten

- Convenant Wijkvernieuwing Groningen

6.3 Planvorming: KAW Architecten

7.0 Waardering van de wijk

Deel II

Object-inventarisatie

Bijlagen

-Overzicht uitbreidingsplandossiers DIV-archief

-Literatuur

-Geraadpleegde archieven

-Lijst van afbeeldingen

-Noten

Deel I

Statement

De Wijert Noord is de meest pure vertaling van het sociaalfilosofische gedachtengoed van 'de wijkgedachte' in Groningen, in een voor de stad vernieuwend verkavelingsmodel, het open bouwblok, ook wel stempel genoemd.

De stedenbouwkundige structuur draagt de sporen in zich van twee opvallende en tegenstrijdige erfenissen: enerzijds het rationele gedachtengoed van Pendrecht, anderzijds de stadsesthetische visie van Berlage.

Door afzwakkingen van de basisstempel, waar de stadsesthetiek van Berlage en de bestaande infrastructuur en geografische condities aan ten grondslag liggen én de inzet van flexibel in te richten restruimten is De Wijert Noord niet ten onder gegaan aan de rigiditeit van de rationele verkaveling.

1.0 Inleiding en situering

Deze studie is tot stand gekomen in het kader van het project Naoorlogse wijken in de gemeente Groningen. Het project richt zich in navolging van het Monumenten Inventarisatie Project (MIP) en het Monumenten Selectie Project (MSP) op de periode 1945 -1975. Per wijk is een inventarisatie, analyse en waardestelling gemaakt van de stedenbouwkundige structuur en de daarmee samenhangende architectuur. In deze studie wordt van De Wijert Noord verslag gedaan. Het verslag is opgebouwd uit enkele beschrijvende onderdelen (achtereenvolgens de morfologie, de planontwikkeling, het uitbreidingsplan en de ontwikkelingen na realisatie) en een tweetal onderdelen (de analyse en waardering) die de wijk ontleden en daaraan enkele conclusies verbinden.

In het zuidelijk deel van de stad neemt De Wijert Noord een centrale positie in. De bestaande infrastructuur van het Noord-Willemskanaal en de Weg der Verenigde Naties delen het zuiden van de stad op in vier samenhangende gebieden. Dat zijn Laanhuizen en de Grunobuurt, in het noordwesten; Rabenhaupt en het oudere woongebied ter weerszijden van de Hereweg ten oosten daarvan; Corpus den Hoorn in het zuidwesten; en De Wijert en Helpman, een bestaande grotendeels vooroorlogse woonwijk, in het zuidoosten.

Het gebied werd reeds in 1916 door de stad Groningen, samen met enkele andere buurgemeenten geannexeerd. Daarvoor behoorde het tot het grondgebied van de gemeente Haren. In de betrekkelijk korte periode van 1959 tot 1962 werd het De Wijert Noord gerealiseerd tussen het Noord-Willemskanaal in het westen, de resten van de natuurlijke loop van het Helperdiep en de overblijfselen van de Helperlinie in het noorden, de Ketwich Verschuurlaan in het zuiden en de Hora Siccamingel in het westen.

2.0 Morfologie van het gebied, ontwikkelingsgeschiedenis tot 1945

Op de eerste kadastrale kaarten uit 1828 wordt het gebied tussen het dorp Helpman en het Hoornsche Diep veelal aangeduid als 'goed hooiland of leeg land'. Gedurende het grootste deel van het jaar stond het onder water waardoor de opbrengsten beperkt bleven. Waarschijnlijk werd in de elfde eeuw reeds aangevangen met de ontginning van laaggelegen gebieden en venen. Het belangrijkste structurerende element in het gebied was de Helper Maar, een klein watertje dat de afwatering van het omliggende land regelde. Het laatste nog zichtbare deel van de Helper Maar ligt op het grondgebied van de gemeente Haren. Aan weerszijden van de Helper Maar stonden in de 18e eeuw drie molens die de omliggende polders bemaalden, via een kanaaltje naar Huis te Hemmen had de Helper Maar aansluiting op het Hoornse Diep en later, na de vergraving van deze oude loop met het Noord Willemskanaal¹. Na 1863 werd een nieuwe watermolen gebouwd aan het Hoornse Diep, even voor de huidige locatie van paal 25. Met de oprichting van de nieuwe polder Helpman verloor de Helper Maar zijn functie als afwateringskanaal, die werd overgenomen door het Hoornse Diep. De molen is in de jaren veertig van deze eeuw verplaatst en staat nu aan het Noord-Willemskanaal, ter hoogte van Glimmen. Het gebied tussen de wijken Helpman en het Hoornse Diep werd beheerd door het waterschap WoldenGoo en heeft nooit een grote agrarische functie vervuld; het belang lag vooral op militair strategisch vlak. Door de eeuwen heen hebben verschillende legers tijdelijk hun kampement opgeslagen onder andere in de polders van Helpman.. Zoals bijvoorbeeld de Ommelanders in 1518, de Spanjaarden in 1579, de Oranjes in 1594 en Bommen Berend in 1672. Naar aanleiding van de laatstgenoemde belegering door de bisschop van Münster werd de Linie van Helpman aangelegd als een extra veiligheidsmaatregel tegen mogelijk vijandig kanonvuur. De linie doorkruist de noordhoek van de wijk De Wijert. Tot 1874, toen de 'Wet tot regeling en voltooiing van het vestingstelsel' (Vestingwet) van kracht werd, was de Linie van Helpman onderdeel van de vestingwerken van de stad. De gronden die bij de ontmanteling van de vesting vrijkwamen waren eigendom van de Staat.

Begin deze eeuw staat het grondgebied tussen het dorp Helpman en het Hoornse Diep bekend onder de naam 'Helper Leegte'. Pas na de Tweede Wereldoorlog zou het landschap ingrijpend veranderen door het verrijzen van deze geheel nieuwe woonwijk. Haar naam is afgeleid van het gelijknamige adellijke huis De Wyert, dat gedurende enkele eeuwen als een solitair object in de polders stond. In de middel Nederlandse taal bestaan twee woorden waarvan de naam De Wijert mogelijk is afgeleid. Volgens Acker Strating is dat het woord 'waard'². Noordhoff zoekt de herkomst in het woord 'wier'³, dat duidt op de aanwezigheid van een poel, vijver of visplaats. Uit enkele historische bronnen blijkt in ieder geval dat het in de 16e en 17e eeuw tot woonplaats heeft gediend van verschillende voorname families.

Afbeelding 2

De loop van De Helper Maar, kaart afkomstig uit gemeente atlas, 1867.

Tijdens enkele dagen in december 1969 en januari 1970 werd door het Biologisch Archeologisch Instituut de resten onderzocht van het huis 'De Wyert'. De fundamenteen van huis De Wyert bevinden zich in een oeverwand van de meest

zuidelijke vijver aan de Hora Siccamasingel. Volgens het onderzoek had de gehele borg die bestond uit een onderkelderd huis met voorplein, uit een oppervlakte van ca. 25 bij 23 meter en werd het omringd door een zestien meter brede gracht. Vanwege hun cultuurhistorische waarde zijn de fundamenten op last van het toenmalige ministerie van CRM gehandhaafd en ingepakt in zand.

Afbeelding 3

Huis de Wyert, kadastrale kaartjes, 1828. Nummer 1 geeft de lokatie aan van de Iddekingeweg, nr.2 de Verlengde Hereweg, nr.3 de Helper Maar en nr.4 huis de Wyert.

3.0 Planontwikkeling 'De Wijert Noord' (1957-1959)

3.1 planologisch kader : structuurplan van 1950

Op basis van het overigens nooit goedgekeurde structuurplan van 1950, werden in de periode 1955 - 1965 aan de zuidzijde van de stad vier nieuwe woonwijken gerealiseerd.⁴ In volgorde van uitvoering waren dat Laanhuizen (ca. 500 woningen) Corpus den Hoorn (ca. 2000 woningen), De Wijert Noord (ca. 3000 woningen) en Coendersborg/ Villapark (ca. 1400 woningen). De Wijert Noord vormde de centrale wijk van het zuidelijke 'stadsdeel', ingepast in de sterk concentrische vorm van de geplande stadsuitbreiding die de stad zou moeten klaarmaken voor een bevolking van ongeveer 180.000 inwoners.

Net na de oorlog had de stad zo'n 138.000 inwoners, een stukgeschoten en vervallen binnenstad, enorme woningnood en daarmee samenhangende armoede. Daarnaast was er een grote wil om het openbare leven weer in gang te zetten, de woonomgeving op te bouwen en uit te breiden en bovenal de algemene leefomstandigheden te verbeteren. Aan het structuurplan van 1950 liggen een aantal ambities ten grondslag die daarmee samenhangen. Onder andere de wens om aan iedere inwoner van de stad gepaste huisvesting te kunnen aanbieden. Met 'gepaste huisvesting' werd op de gezinssamenstelling aangemeten woningen bedoeld waarbij begrippen als 'licht' en 'ruimte' erg belangrijk waren. Oriëntatie en bezonning zijn daarmee in verband staande ontwerpintenties, maar ook vraagstukken als de 'gezinswas', een betere verwarming, tochtvrije ramen, de voorziening van kasten en vaste vloerbedekking.

Afbeelding 4

Structuurplan 'stad Groningen' 1950, demonstratiekaart. Het intern gebruikte, maar niet officieel erkende kader voor de naoorlogse uitbreidingsplannen tot 1961.

Afbeelding 5

Structuurplan Zuid, deelkaart zuidelijke stadsuitbreidingen, 1958. Studie voor het structuurplan 'stad Groningen' van 1960.

3.2 doelgroep en het programma van eisen

Uit een door de dienst uitgevoerd onderzoek naar "sociale wijkopbouw en

woningdifferentiatie” uit het begin van de jaren ‘50 bleek dat er grote behoefte was aan woningen voor arbeiders en middenstanders; in De Wijert werd specifiek voor deze doelgroep gebouwd.⁵ De verhouding tussen het te bouwen percentage arbeiderswoningen en middenstandswoningen in de wijk werd vastgesteld op 60: 40. Daarbinnen vallen primair alle leeftijdscategorieën en inkomensgroepen, maar ook bejaarden en studenten. Het totaal aantal woningen zou 2838 bedragen. Dit was gebaseerd op ramingen, ten einde binnen het kader van de bestaande grondpolitiek en financieringsmogelijkheden tot een rendabele exploitatieopzet te komen.⁶

De Wijert Noord is 83.4 ha. groot en ligt 50 tot 100 centimeter boven het Nieuw Amsterdams Peil. Vanaf de top van de Hondsrug tot het waterniveau van het Hoornse Diep bestaat een verval van ca. zes meter. Binnen het totale plangebied werden door de gemeente verschillende bestemmingen aangewezen. 31 ha was bestemd voor woningbouw, bijzondere bebouwing en bedrijven.

Woningbouw	23.1 ha	28%
Bijzondere bebouwing	7.2 ha	9%
Bedrijven	1.4 ha	2%
Speeltuinen	2.2 ha	3%
Wijkgroen en sportvelden	8.6 ha	10%
Singels en vijvers	7.9 ha	10%
Stedelijk groen	2.7 ha	3%
Wijkwegen en straten, pleinen en groenstroken in de straten	21.4 ha	25 %
Rijksweg 34	5.3 ha	6%
Noord-Willemskanaal en een deel Helperdiep	3.6 ha	4%
Totaal	83.4 ha	100 %

In het programma werd veel ruimte gereserveerd voor voorzieningen op buurt- en wijkniveau: 14 scholen, 8 gymnastieklokalen, 3 kerken, een wijkhuis, een studentenhuis, 2 pension tehuizen, 50 winkels, 3 kleine bedrijfsterreinen, een terrein

voor handel en lichte industrie, een terrein voor een garagebedrijf, 450 autoboxen en twee reserveterreinen ten behoeve van bijzondere bebouwing.

De in het programma op scholen waren gepland in de directe omgeving van twee nog aan te leggen schoolsportvelden ten zuiden van het Helperdiep. Van de 50 winkels waarvan in de 'Toelichting bij het ontwerp van het uitbreidingsplan De Wijert' sprake is, waren er 22 rondom de centrale gelegen groene ruimte gepland, waardoor dit gebied in een latere fase zouden kunnen uitgroeien tot een groot wijkcentrum dat tevens een functie had voor Corpus den Hoorn. De overige 28 buurtwinkels werden in vier complexen over de noordelijke en oostelijke delen van de wijk ondergebracht.

Bij de raming van het benodigde aantal winkels werd rekening gehouden met de kosten van inrichting en exploitatie. Voor handel, lichte industrie en bedrijven waren terreinen ten noorden van de Jullenstraat en ten westen van de Helperwestsingel bestemd. Het was daarbij toegestaan om boven het bedrijf een woonruimte in te richten. Deze terreinen waren voor de vaststelling van het uitbreidingsplan De Wijert Noord reeds voor tweederde deel in gebruik als bedrijven terrein.⁷

De netto bebouwingsdichtheid (dat wil zeggen exclusief stedelijk groen, rijksweg 34 en het vaarwater) is 43 woningen per ha, bruto is dat 70 woningen per ha. Vergeleken met de vooroorlogse bruto bebouwingsdichtheid die gemiddeld tussen 40 en 50 woningen per ha ligt is meer dan gemiddeld. In 1972 werd de wijk bewoond door 8680 inwoners, dat is gemiddeld drie personen per woning en 214 inwoners per ha.

3.3 planintenties

De planintenties zijn onder te verdelen in twee categorieën. Ten eerste de intenties die verankerd liggen in de tijdsgeest en uitdrukking geven aan de actuele maatschappelijke- en stedenbouwkundige ontwikkelingen. Ten tweede de intenties zoals die verwoord zijn in de toelichting op het uitbreidingsplan De Wijert Noord. De grenzen tussen deze categorieën intenties zijn niet altijd even scherp, hierdoor ontstaan soms overlappingsen.

I

In de toelichting op het uitbreidingsplan De Wijert Noord is sprake van twee uitgangspunten. Voorop stond dat de wijk een stedelijk karakter moest krijgen en een opbouw die vergelijkbaar was met die van de stad; concentrisch en zelfstandig functionerend. Het tweede uitgangspunt was de realisatie van een hoog percentage etagewoningen in de wijk, eventueel door middel van een montagesysteem. Dat leidde niet alleen tot een hoge woondichtheid, maar vergrootte ook de rentabiliteit van het plan.

Woningdifferentiatie is een meer algemene intentie die een duidelijke vertaling heeft gekregen in het programma van eisen van De Wijert Noord. Het toekomstige

woningbestand werd opgebouwd uit diverse woningtypen, ten behoeve van de beoogde doelgroepen (arbeiders, middenstanders, bejaarden en studenten).

De groenzones in de wijk zijn vanuit een drietal programmatische intenties te beschrijven. Ten eerste werden groenzones ingezet als buffer. Het openbaar groen moest daarbij als afscherming tussen de garageblokken en de bejaardenwoningen fungeren, maar ook tussen de privé-tuinen en de gezamenlijke binnentuin. Een buffer bestaat meestal uit een grasstrook met daar omheen een wal die bestaat uit diverse middelhoge boomsoorten en heesters.

Ten tweede zouden de groenzones moeten functioneren als generator. De gemeenschappelijke binnentuinen zijn generatoren van een levendig sociaal leven: als veilig speelveld voor de kinderen en als ontmoetingsplek voor alle bewoners van de stempel.

De gemeenschappelijke binnentuin is meestal een door drie of vier woonpaden ontsloten ruimte, voor het grootste deel bestaande uit grasveld, enkele borders met lage heesters en/of rozen en een tiental hoge bomen en soms een zandbak. Onder diezelfde intentie zijn de groenzones die onderdeel zijn van de woonstraten die in oost-west richting de stempels scheiden te plaatsen. De aan de openbare voortuinen van de bejaardenwoningen gesitueerde elf meter brede plantsoenen bijvoorbeeld zijn groene straatruimtes, opgebouwd uit gazon en middelhoge bomen met daaronder een sober vormgegeven houten bankje. Tenslotte is sprake van groeninrichting met zuiver een esthetische intentie, in de vorm van de collectieve voortuinen van de drie- en vier lagen hoge bouwblokken, of de openbare plantsoenen aan de kopse kant van deze bouwblokken. De voortuinen zijn meestal ingericht met lage liguster hagen, grasveldjes en bloemperken. De openbare plantsoenen vooral met diverse soorten middelhoge heesters.

II

In de eerste twee decennia na de oorlog moest de woonstraat zijn initieel, sociale functie als ontmoetingsplek prijsgeven aan het snel toenemende autoverkeer. De sfeer in de uitgevoerde wijk werd bepaald door rijdende en geparkeerde auto's. De woonstraat werd een autostraat en de wens om de woning moeiteloos met de auto te kunnen bereiken oefende grote druk uit op de stedenbouwkundige praktijk. In de stedenbouwkundige ontwerpen en uitbreidingsplannen ging de auto een steeds nadrukkelijker rol spelen. Dat is ook zichtbaar in de structuur van De Wijert Noord. Dit had onder andere tot direct gevolg dat garageboxen een zelfstandige status kregen binnen de stempel. Maar ook dat de woonomgeving voor spelende kinderen minder aantrekkelijk en veilig werd. Om de benodigde stratenstelsels, parkeerplaatsen en garageboxen te bekostigen werden grote hoeveelheden etagewoningen gebouwd.

Uit economische overwegingen heeft de Rijksoverheid in de naoorlogse periode de ontwikkeling van 'systeembouw' gestimuleerd en gesubsidieerd. De wens om de

benodigde arbeid op de bouwplaats te verminderen, d.w.z. het terugbrengen van het aantal manuren en vakmanuren per woning en de productiviteit van de woningbouw te verbeteren heeft in De Wijert Noord geleid tot het gebruik van het montagesysteem Rottinghuis. Dit systeem was gebaseerd op het gebruik van standaard betonplaten. Aan systeembouw werden een aantal voorwaarden verbonden, onder andere dat de woningen kwalitatief niet onder mochten doen voor de overeenkomstige traditionele bouw⁸.

De sociale intenties die verankerd liggen in de 'wijkgedachte' zijn in De Wijert net als in vele andere Nederlandse wijken uit diezelfde periode vertaald in een stedenbouwkundige visie die zich baseert op de 'distributieplanologie' en de wooneenheid. Met distributieplanologie wordt de hiërarchische spreiding van voorzieningen verstaan. Dat betekent dat de stedenbouwkundige structuur gekenmerkt wordt door een strakke hiërarchische opbouw van stadsdeel, wijk, buurt en wooneenheid. Binnen deze basisstructuur fungeerde de wooneenheid als belangrijkste vorm van verkaveling. De stedenbouwkundige vertaling van de wooneenheid, de zogenaamde ontwerpeenheid werd systematisch herhaald en kreeg de enigszins negatief geladen roepnaam 'stempel'. Tegenwoordig heeft de term een minder sterke lading; de stempel is een erkende benaming voor deze stedenbouwkundige basiselementen. De beoogde wijkopbouw is in programmatische zin gerealiseerd, maar in sociaal opzicht niet tot stand gekomen.

In de naoorlogse stedenbouwkundige praktijk is de 'core' een nieuw ontwerpmiddel. 'Core' betekent (letterlijk vertaald uit het Engels) 'kern'. In de eerste theoretische stukken waarin de wijkgedachte werd uiteengezet, zoals 'De stad der toekomst, de toekomst der stad'⁹ en 'De betekenis van de wijkgedachte voor den stedenbouw'¹⁰ wordt de term 'core' niet letterlijk gebruikt. Men spreekt hierin eerder van 'wijkkern' of 'wijkcentrum'. Dit zijn sociaal geladen termen die in een latere fase vertaald werden in een stedenbouwkundig beeld en jargon, daaruit ontstond de term 'core'. De core is het brandpunt waarin de voorzieningen, zoals winkels en bedrijfjes voor de wijk zich als geheel concentreren, mogelijk omgeven door een 'plantsoenstrook'¹¹. Met deze centrale groepering werd beoogd de wijk overzichtelijk en doelmatig te maken.¹² De core was enerzijds een belangrijk onderdeel van de sociale filosofie die aan de basis lag van de wijkgedachte. Anderzijds fungeerde het als ontwerpinstrument voor de naoorlogse stedenbouwkundige plannen.

3.4 planproces

Net als in de rest van Nederland werd in Groningen na 1945 gepoogd de enorme woningnood op te lossen. Ter ondersteuning van de 'Wederopbouwwet in het kader van uitbreidingsplannen' stelde de Rijksoverheid subsidies ter beschikking aan de lokale overheden om het woningtekort te verkleinen en krotten op te ruimen.

In het kader van deze wet is het uitbreidingsplan 'De Wijert' opgesteld. Dit plan dat als basis voor de uitvoering zou gelden werd gemaakt in de jaren 1957-58 ; tijdens de raadsvergadering van 1 december 1958 werden de Toelichting en

Bebouwingsvoorschriften van het plan vastgesteld. Gedeputeerde Staten verleende op 5 juni 1959 goedkeuring aan het plan dat in de drie daaropvolgende jaren zou worden uitgevoerd. Het uitbreidingsplan bestond uit een schetsplan van de stedenbouwkundige structuur en een schriftelijke toelichting daarop.

De verschillende lagen van het schetsplan waren in afzonderlijke schetsen uitgewerkt: bestemmingen, groenvoorziening, sociale wijkopbouw, bijzondere bebouwing, woning differentiatie, buurtindeling en buurt- en wijkvoorzieningen.

De stedenbouwkundige structuur van De Wijert is ontworpen door H. Eysbroek in opdracht van de dienst Stadsuitbreiding en Volkshuisvesting van de gemeente Groningen. Deze architect werd in 1956 als stedenbouwer aangenomen bij deze dienst die geleid werd door H.J. Dix.. Eysbroek was een leerling van Lotte Stam-Beese, die als stedenbouwkundige van de gemeente Rotterdam de wijk Pendrecht had ontworpen. Dit was een van de eerste wijken in Nederland die op basis van de 'wijkgedachte' in combinatie met het principe van de herhaalbare wooneenheid tot stand kwam. Van september 1945 tot september 1949 deed Eysbroek als assistent-ontwerper ervaring op door aan het theoretische ontwerp van Pendrecht mee te werken.¹³

4.0 het uitbreidingsplan

De toelichting op het uitbreidingsplan 'De Wijert' vermeldt dat het een 'partiële wijziging en aanvulling van het uitbreidingsplan (1938-1940) in onderdelen van de gemeente Groningen' betreft. Het uitbreidingsplan was nog gebaseerd op het vooroorlogse plan Berlage en Schut, maar gaf toch het juridisch kader aan de naoorlogse uitbreidingsplannen die in het structuurplan 1950 zijn verbeeld en verwoord. De grenzen van de woonwijk werden daarin vastgesteld. Aan de westzijde is dat de geplande Rijksweg 34, de huidige Julianaweg. Dit traject was in de vooroorlogse plannen van Berlage en Schut ten westen van de Paterwoldse weg geprojecteerd maar werd uiteindelijk in 1961-65 aangelegd langs de oostelijke oever van het Noord-Willemskanaal. Dit gebeurde op verzoek van Rijkswaterstaat om de verkeersdruk op de smalle Rijksweg naar Assen te ontlasten. In het noorden werd de toekomstige wijk begrenst door de natuurlijke loop van het Helperdiep en de overblijfselen van de Helperlinie; daaraan herinnert nog de structuur van het openluchtwembad 'de Papiermolen' uit 1949-55.

Afbeelding 6

Schetsplan 'De Wijert', 1957. Algemene plankaart waarin alle ontwerplagen zijn samengebracht.

Afbeelding 7

Stedenbouwkundige structuur De Wijert Noord, algemene basiskaart van de stad, 1999.

Anders dan in het vigerende uitbreidingsplan (1938-1940) was vastgesteld, werd de zuidelijke grens van de wijk herzien. Dat betekende dat er werd gekozen voor een rechtstreekse verbinding tussen de Rijkswegen naar Assen en Haren, waardoor de geplande zuidelijk gelegen verbindingssas, die aan zou sluiten op de Moddermanlaan verder naar het zuiden verlegd werd, in het verlengde van de Ketwich Verschuurlaan. Aan de oostzijde zou de wijk begrensd worden door de oudere wijk Helpman, aan de voet van de Hondsrug.

Volgens het structuurplan van 1950 zou het centrum van de stad via het Emmaviaduct en het Julianaplein door een verbindingsas van vergelijkbare schaal direct verbonden worden met de noordhoek van De Wijert. De Vondellaan is weliswaar met dat doel gerealiseerd, maar deze entree naar de wijk is sterk verkleind ten opzichte van de schaal van het Emmaviaduct. Ter hoogte van de Henriëtte Ronald Holststraat gaat de laan richting stadscentrum over in een verkeersweg van gelijke breedte, de Brailleweg.¹⁴ Dit betekent dat de enige directe verbinding tussen stadscentrum en De Wijert geen boven de wijk uitstijgende maat en functie heeft gekregen. De door Berlage en Schut reeds gedeeltelijk geplande ringweg, de Laan der Verenigde Naties werd aangelegd in 1965-71. Deze laan zou de meest directe verbinding tussen het centrum en de zuidelijke zone van de stad, de Hereweg kruisen. Aangezien de ringweg aanzienlijk in schaal verschilde van de Hereweg werd een ongelijkvloerse kruising gerealiseerd om dit verschil op te lossen.

4.1 De stedenbouwkundige structuur

De kruisvormige structuur van doorgaande hoofdwegen waarmee de wijk is verankerd in het weefsel van de stad wordt gevormd door de Van Iddekingeweg in oost-west richting en de Vondellaan in noord-zuid richting. Aan de kruising van deze wegen is de centrale ruimte, de 'core', een wezenlijk thema uit de wijkgedachte gesitueerd. De core, bestaat uit drie delen ingeklemd tussen de beide poten van een vorkachtige structuur. Deze vorkachtige structuur grijpt impliciet terug op het overigens op geheel andere stedenbouwkundige ideeën gebaseerde plan van Berlage en Schut. Bij de situering van de core in de wijk is al uitgegaan van een mogelijke uitbreiding van deze zone in zuidelijke richting, doorlopend in een nieuwe wijk en gelijktijdig de sterke oost-west werking van de Van Ketwich Verschuurlaan overbruggend.

De wijkvoorzieningen, zoals het winkelcentrum, scholen, kerken, een Groene Kruispost en een apotheek zijn rondom het centrale groene deel van de core gegroepeerd en worden door twee hoge flatgebouwen geflankeerd die asymmetrisch ten opzichte van elkaar zijn geplaatst. Deze woontorens moesten een oriënterende functie hebben, zij zouden het centrum van de wijk markeren en het plein een stedelijk aanzien geven. Het noordelijke deel van de centrumzone was bestemd voor bijzondere wijkvoorzieningen, het zuidelijke deel, gelegen tussen Bilderdijklaan en van Ketwich Verschuurlaan is een voortzetting van de centrale vijver partij, maar herbergt geen bijzondere wijkvoorzieningen. Rondom de core zijn drie buurten gegroepeerd die ieder zijn samengesteld uit ca. 900 woningen. Elke buurt is op zijn beurt opgebouwd uit een reeks van wooneenheden waarin diverse woningtypen zijn

opgenomen.

Aan de oostzijde wordt het plan begrenst door een brede strook met vijver partijen die aansluit op het vroegere dorp Helpman. In het noorden vervloeit de geprojecteerde stedelijke structuur van de wijk in de bestaande verkaveling van het Papiermolenterrein, waardoor niet echt sprake is van een afgebakende rand. De westelijke grens daarentegen valt samen met de harde scheidslijn van het Noord-Willemskanaal. De specifieke lineaire noord-zuid verkaveling van De Wijert sluit niet aan op de krommende lijn van dit kanaal. Van dit gegeven is zeer bewust gebruik gemaakt. De ontstane restruimten zijn opgenomen in het stedenbouwkundig plan als zones bestemd voor diverse bijzondere functies zoals recreatief groen en scholen. De zuidelijke rand van de wijk, de Van Ketwich Verschuurlaan, heeft een duidelijke afgrenzende functie ondanks het feit dat in het uitbreidingsplan al met de mogelijkheid van een tweede uitbreiding in zuidelijke richting rekening werd gehouden.

Infrastructuur

De verkeerskundige structuur van de wijk is hiërarchisch opgebouwd uit drie elementen, respectievelijk verkeerswegen, woonstraten en woonpaden. De verkeerswegen hebben enerzijds een verbindende functie die het wijkniveau overstijgt, anderzijds delen zij de wijk op in vier kwadranten. Zij hebben een structurerende rol en worden daarom hoofdwegen genoemd. De oost-west verkeerswegen verbinden de wijk met Helpman en Corpus den Hoorn. Haaks daarop staat de belangrijkste noord-zuid as, de Vondellaan die in de kern van de wijk wordt ondersteund door de Van Lenneplaan die de wijk verbindt met het centrum van de stad. De verkeerswegen vormen samen met de core de hoofdstructuur, het skelet van de wijk en geleiden het doorgaande verkeer naar en door de wijk. De woonstraten zijn de stempelscheidende, niet doorgaande wegen die aansluiten op de verkeerswegen. Deze straten ontsluiten de buurt voor auto- en fietsverkeer, daarnaast bieden zij ruimte aan parkeren.

Afbeelding 8

Detail uitbreidingsplan van Berlage en Schut (1932). De vorkachtige structuur en centrale vijverpartij zijn krachtige, esthetische ontwerpmiddelen die doorgedrongen zijn in de rationele, naoorlogse stedenbouwkundige structuur van De Wijert Noord.

De woonpaden, tenslotte, zijn alleen toegankelijk voor voetgangers; zij staan meestal haaks op de woonstraten en zijn enerzijds ontworpen om de bejaarden- en eengezinswoningen te ontsluiten op plaatsen waar twee stroken achter elkaar zijn geplaatst; anderzijds geven ze toegang tot de collectieve ruimtes binnen elke stempel.

Afbeelding 9

Maquette uitbreidingsplan De Wijert Noord, ongedateerd.
Verkaveling

In principe bestaat de verkaveling van De Wijert Noord uit een serie herhaalde modules, de zogenaamde stempels. Deze stedenbouwkundige ontwerpeenheid (200x70m.) is opgebouwd uit twee noord-zuid stroken, twee dwars daarop geplaatste kopse blokken aan de noordzijde en aan de zuidzijde door een bouwblok met parallel daaraan twee rijen garageboxen. De voorkanten van de blokken liggen aan de woonstraten, de achterzijden zijn georiënteerd zijn op een gezamenlijke binnenterrein.

De meeste etageblokken werden, met het oog op de bezonning zodanig georiënteerd dat zowel de oost- en de westgevels zon zouden vangen. Ook bij de situering van de bejaardenwoningen is rekening gehouden met de bezonning, de woonkamers zijn op het zuiden georiënteerd. Dit waren overigens gangbare oplossingen binnen de naoorlogse woningbouw.

Iedere buurt van de wijk is opgebouwd uit een ongespiegelde¹⁵ herhaling van deze eenheden: de basisopbouw van de stempel is op verschillende wijzen en afhankelijk van de vorm van het in te vullen gebied vertaald, iets wat leidt tot ruimtelijke diversiteit en variatie. Zo verspringen de eenheden in het zuid westelijke deel van de wijk enigszins ten opzichte van elkaar waardoor ongelijkvormige kruispunten ontstaan. In het zuid- en noordoostelijk deel zijn de stempels ten opzichte van de noord-zuid as gedraaid waardoor zij onderling verschillen in oppervlakte. Deze eenheden hebben meer ruimte voor bejaardenwoningen dan het westelijk deel. Per wooneenheid is de meest variabele factor de hoeveelheid garageboxen. Daar waar de eenheden aan de core grenzen zijn breuken in het ritme van herhaling ontstaan. Het rationele verkavelingspatroon botst met het esthetische karakter van de centrale zone waardoor er sprake is van half afgeronde en afwijkende wooneenheden.

Afbeelding 10

Verkaveling: de stempel (herhaling). De pijlen geven de ontsluiting van de woningen aan, de stippellijn illustreert de in het bestemmingsplan vastgestelde rooilijn.

STEMPEL – OPBOUW

Onderdeel	Aantal woningen	Typen
noord-zuid georiënteerd drie lagen hoog bouwblok	30	A3 portiek-etage: 4 kamer woningen
noord-zuid georiënteerd vier lagen hoog bouwblok	36	A4 portiek-etage: 6 kamer woningen (6) 5 kamer woningen (6) 4 kamer woningen (12) 3 kamer woningen (12)
oost-west georiënteerd twee lagen hoog bouwblok	7	A1 grondgebonden: 5 kamer - eengezinswoningen

oost-west georiënteerd twee lagen hoog bouwblok	7	A1 grondgebonden: 5 kamer eengezinswoningen
oost-west georiënteerd twee lagen hoog bouwblok	10	Go2 grondgebonden/galerij: 2 kamer woningen
Totaal	90	

4.2 Woningtypen

Volgens de sociale filosofie van de wijkgedachte zou de in de stad aanwezige differentiatie van grote en kleine gezinnen, oude en jonge mensen samengebracht moeten worden in een woongemeenschap, de zogenaamde wooneenheid die ook in De Wijert Noord in stedenbouwkundig opzicht zijn vertaling vond in de stempel.¹⁶ De in de wijkgedachte beoogde sociale verscheidenheid leidde op stedenbouwkundig niveau tot een afgewogen menging van woonvormen en dus van woningtypes binnen de stempel. In het uitbreidingsplan zijn de verschillende woningtypes en de hoeveelheid bouwlagen in een serie afkortingen weergegeven.

A = arbeiderswoningen
O = onderhuis
o = bejaarden woningen
G = galerij woningen
BB = bijzondere bebouwing
1,2,3,4 = aantal woonlagen

Afbeelding 11

De hoofdingangen van type A1 zijn gelegen aan de straat of een woonpad, de achteringangen zijn te bereiken via de private achtertuinen. Type A3 en A4 zijn toegankelijk via een portiektrap aan de straatzijde en hebben bergingen in het souterrain. Rond één portiek zijn 6 of 8 woningen gegroepeerd. Type Go2 is op de tweede verdieping ontsloten via een galerij en op de begane grond door middel van een woonpad aan de achterzijde van het blok. Met Type BB, is onder andere de hoogbouw aangeduid. Dit zijn twee twaalf lagen hoge galerijflats aan weerszijde van de centrale groenzone.

Bijzonder in De Wijert Noord is de toepassing van het zogenaamde 'onderhuistype' in de drie lagen hoge blokken. Dit is een op Kanaleneiland in Utrecht (1956-64) ontwikkeld type dat Eysbroek kende uit de tijd dat hij betrokken was bij de ontwikkeling van die wijk.¹⁷ Het is een variant in de portieketagebouw, waarbij het gebruikelijke souterrain met bergplaatsen vervangen is door een verdieping op het niveau van het maaiveld. Deze verdieping werd aan de straatzijde ingevuld met bergingen, terwijl zich aan de tegenoverliggende tuinzijde de slaapkamers van de woningen op de eerste etage bevinden.

4.3 Openbare ruimte

Groenvoorziening

De algemene groeninrichting van de wijk is op het schetsplan 'groenvoorziening' als onderdeel van het uitbreidingsplan vastgelegd. Dit schetsplan geeft inzicht in alle als groene zone in te richten delen van de wijk, in het bijzonder de door de gemeente ontworpen delen. Dat zijn respectievelijk de centrale groene ruimte, de vijverpartijen, de bomen langs de hoofd- en woonstraten en de plantsoenen aan de kopse zijden van de woonstraten. Naast het ontwerp was de gemeente ook verantwoordelijk voor de inrichting van deze zones.

De wel aangewezen maar niet specifiek ontworpen groene delen van het schetsplan, zoals de gezamenlijke binnentuinen, de groene buffers en de openbare voortuinen waren in het bezit van de corporaties die ook de verantwoordelijkheid hadden voor het ontwerp en de inrichting daarvan. Diezelfde verplichtingen werden door de corporaties toevertrouwd aan de bewoners van de eengezinswoningen ten aanzien van de private voor- en achtertuinen.

Afbeelding 12

Schetsplan groenvoorziening, deelkaart, uitbreidingsplan 'De Wijert', 1958.

Wanneer de groeninrichting wordt beschouwd vanuit het beheer dan ontstaat een hele andere indeling. Er is dan sprake van drie soorten beheer door respectievelijk gemeente, diverse woningbouwverenigingen en particulieren.

Het door de gemeente beheerde groengebied is vastgelegd op het eerder genoemde schetsplan 'groeninrichting'. Dit bestaat uit een onderliggende graslaag die zich uitstrekt van speelweiden tot aan de plantsoenen langs de woonstraten. Daarop zijn zeer precies de locaties van bomen aangegeven. In het groenplan is verder sprake van enkele taluds in het plantsoen ter weerszijden van de Julianaweg en de aanleg van een aantal grote vijver partijen langs de Hora Siccamasingel en in de centrumzone.¹⁸In de centrumzone neemt de gemeente ook de verantwoordelijkheid voor de aanleg en het beheer van een brede groenstrook met wandelpaden, bankjes en een speelweide op zich. De centrumzone is ingericht met diverse grote boomsoorten. Door hun grootte, onderlinge afstand en door het ontbreken van struiken in de core wordt het effect van een open groen plein verkregen. In de noordpunt van de wijk was een tweede speelweide gepland die onder gemeentelijk beheer zou staan. Het door de betrokken woningbouwverenigingen beheerde groengebied vervolgens bestaat uit de gemeenschappelijke binnentuinen, de collectieve voortuintjes en de buffers. Het particuliere beheer tenslotte beperkt zich tot de privé-tuinen bij de grondgebonden

eengezinswoningen.

Straten en pleinen

De inrichting van de straten is onderhevig aan een sterke hiërarchie op diverse niveaus. De hoofdstraten hebben een breed straatprofiel van 40 meter. Zij worden gekenmerkt door rijbaan scheidende groenstroken, aparte fietsstroken en aan beide zijden van de rijbaan een parkeerzone en een breed trottoir. Deze straten worden geflankeerd door rijen grote bomen, die per straat steeds van dezelfde soort zijn, bijvoorbeeld de Amerikaanse eik of de linde. De bomen staan net als de grote gebogen straatlantaarns in het trottoir waardoor ze het brede profiel van de straat doorbreken en het van een zekere beslotenheid voorzien.

De stempel scheidende woonstraten hebben met uitzondering van de P.C. Hoofthlaan en de Bilderdijklaan een relatief smal profiel van 23 meter. De rijbaan is zes meter breed en bezit aan één zijde een parkeerstrook. De asymmetrie van het profiel zet zich door in de flankerende rijen middelhoge bomen van één soort, bijvoorbeeld de plataan of de es. De bomen staan samen met de rechte lantaarnpalen als één rij in het trottoir. Door de onderlinge afstand en grootte van de bomen vormen zij geen laan en hebben ze geen sterke scheidende werking in het straatprofiel. De in elkaars verlengde liggende P.C. Hoofthlaan en Bilderdijklaan hebben net als de hoofdstraten een profiel van 40 meter maar vormen geen doorgaande verbindingsweg. Door de invoeging van een 11 meter breed als terras ingerichte groenzone, is het straatprofiel versmald tot het niveau van de woonstraten, waardoor de straat een bijzonder groen uiterlijk heeft verkregen.

4.4 Gerealiseerd plan

Vooruitlopend op de realisatie, na de vaststelling van de plannen, maakte de gemeentelijke overheid het terrein bouwrijp door opspuiting van zand, en legde verder de wegen, leidingen en rioleringen aan. Vervolgens gaf de gemeente het gehele gebied uit aan vier woningbouwverenigingen: Volkshuisvesting, Maatschappij tot Verbetering van de Woontoestanden, Patrimonium en Groningen. Als de nieuwe ontwikkelaars en beheerders van het gebied gaven de corporaties ontwerp opdrachten aan verschillende architectenbureaus. Particuliere investeerders werden aangetrokken om bijzondere functies als scholen, kerken, winkels en verzorgingstehuizen te realiseren.

De wijk is vrijwel geheel conform het door de gemeente opgestelde uitbreidingsplan gerealiseerd. De hoofdstructuur, het stratenplan en de wooneenheden volgen de uitgezette lijnen van het plan, m.u.v enkel stempels in de zuidwesthoek. Deze stempels zijn 180° om hun as gedraaid, waardoor de oriëntering van de bejaardenblokjes in de gehele wijk gelijk is, namelijk in zuidelijke richting. De afwisseling van laag- en middelhoogbouw is consequent in alle buurten doorgevoerd waardoor de hele wijk eenzelfde ritmiek vertoont. Er is sprake van een sterke ruimtelijke eenheid die zich niet verliest in monotonie doordat er in de structuur flexibele zones zijn opgenomen.

Ten aanzien van het door de gemeente opgestelde algemene groenplan kan gezegd worden dat de continue groene onderlegger een verbindende functie heeft in de hele wijk.

De inrichting van meer bijzondere ruimtes als de gezamenlijke binnentuinen wijkt sterk af van de initiële intenties. Over deze ontwikkeling van de inrichting van binnentuinen door woningbouwverenigingen in de naoorlogse delen van de Oosterparkwijk en de Korrewegwijk schreef G.B. Smid, architect en stedenbouwkundige in dienst van de gemeente Groningen in 1951 reeds: *‘Met de gemeenschappelijke tuinen blijft het een gesukkel. Hoewel de woningbouwverenigingen aanvankelijk medewerkten om tot een aantrekkelijke indeling van de binnenterreinen tussen de open bouwblokken te geraken, kunnen deze, door de hoge kosten van onderhoud gedwongen, hieraan niet meer voldoen en wordt thans weer tot opdeling in tuintjes voor de benedenbewoners overgegaan. Bij toepassing van souterrains moeten deze tuintjes dan via trapjes bereikt worden. Overigens blijft bij de open bouwblokken de inkijk op de achtergevels met de bijbehorende was nog weinig aantrekkelijk’*.¹⁹

De constatering die Smid maakte bleek ook van toepassing te zijn op soortgelijke stedelijke ruimtes, zoals de binnentuinen in De Wijert Noord.

In de hoeveelheid en diversiteit van de geplande speciale voorzieningen zijn bij de realisatie enkele veranderingen opgetreden ten opzichte van de oorspronkelijke doelstellingen. Onder andere door de invloed van het winkelcentrum aan het Overwinningsplein in Corpus den Hoorn bleek de behoefte aan winkels kleiner dan het geplande aantal. Die hoeveelheid is dan ook teruggebracht, net als het geplande aantal scholen. Na de realisatie bleek de wijk toch behoefte te hebben aan bijzondere voorzieningen zoals een sporthal en een bibliotheek. Beide zijn respectievelijk in 1966-67 en 1984-85 gebouwd.

De beoogde woningdifferentiatie werd in ruimtelijke, fysieke zin bereikt. De in het eerder genoemde bevolkingsonderzoek naar voren gekomen vereiste verhouding tussen de twee-, drie-, vier-, en vijf-kamerwoningen is in de wijk tot stand gekomen. Dit heeft echter niet geleid tot het slagen van de sociale gedachte die hieraan ten grondslag lag; de beoogde mix van sociale klassen binnen een wooneenheid mislukte.

5.0 Analyse van het plan

Opzet, verkavelingstructuur en inrichting van De Wijert Noord passen binnen de naoorlogse woningbouwpraktijk van Nederland. In het verlengde van het onderzoek dat al tijdens de oorlogsjaren met betrekking tot organisatie, ontwerp en uitvoering van de naoorlogse woningbouw had vorm gekregen, speelden daarbij thema's als

wijkgedachte, woningdifferentiatie, en ook standaardisatie en rationalisatie van materialen en bouwprocedures een belangrijke, zelfs sturende rol.

De Wijert vormt binnen de Groninger woningbouwgeschiedenis de eerste wijk waarin de herhaalbare module van de wooneenheid (of stempel) integraal als basis van de verkaveling heeft gediend.

I

De Wijert Noord valt ruimtelijk beschouwd in drie componenten uiteen. Ten eerste is dat de rationele verkaveling op basis van de stempel. Ten tweede de variaties van die pure vorm, de zogenaamde afzwakkingen en correcties van de stempel, waaruit een veelheid aan ruimtelijke eenheden ontstaat. De laatste component wordt gevormd door de restruimten die tussen de ensembles onderling en tussen de basisverkaveling en wijkgrenzen zijn ontstaan.

Juist deze variaties en restruimten dragen in grote mate bij aan de bijzondere kwaliteit van de ruimtelijke structuur, in de vorm van grote visuele variatie en programmatische flexibiliteit. De Wijert Noord heeft in tegenstelling tot maar volgens de gangbare naoorlogse praktijk (de wijkgedachte) een grote hoeveelheid bijzondere voorzieningen, waaronder alleen al veertien scholen. Deze voorzieningen zijn vooral geconcentreerd buiten de stempels, in de restruimten. De flexibele en gefaseerd in te richten restruimten en stempelvarianties zijn een duidelijke in de ruimtelijke structuur vertaalde ontwerpintentie, die een bijzondere beeldkwaliteit oplevert.

II

De centrumzone van De Wijert Noord neemt een bijzondere plek in de geschiedenis van de naoorlogse ruimtelijke ontwikkeling van Groningen. Enerzijds is dat de neerslag van een nieuw sociaalfilosofisch gedachtegoed. Anderzijds dragen de richting en oriëntatie van deze zone de sporen van de visie die Berlage en Schut reeds in 1928 (1932) voor deze plek formuleerden. Die was nog nadrukkelijk verankerd in de voor Berlage typerende stadsesthetische aanpak van stedelijke uitbreidingen. In confrontatie met niet alleen wijkgedachte en rationele verkavelingsmodellen, maar ook met vaste gegevens van geografische-, landschappelijke- en infrastructurele aard is dat beeld in de naoorlogse plannen getransformeerd tot minder sterk esthetisch gearticuleerde centrale zone. Waar volgens de stadsesthetische visie zo'n ruimte vroeg om visuele versterking door de inzet van eenduidige architectonische middelen en vormen, is dat hier tenslotte uit pragmatisme, inherent aan de gefaseerde realisatie van de wijk niet als zodanig tot stand gekomen.

III

Juist de combinatie van onder punt I gesignaleerde flexibele restruimten en onder punt II genoemde Berlagiaanse erfenis heeft bijvoorbeeld voor het deel ingesloten tussen de Vondellaan, van Iddekingeweg en de van Lenneplan een opmerkelijk gevolg gehad. Enerzijds heeft het de vereiste flexibiliteit geboden aan de centrumzone, anderzijds is het in architectonische zin een onduidelijk gearticuleerde plek gebleven.

6.0 Ontwikkelingen na realisatie

6.1 Huidige situatie

Van het totale woningbestand van De Wijert Noord zijn 900 woningen in het bezit van eigenaar/bewoners, 1200 woningen zijn particuliere- en beleggers huurwoningen en de corporaties bezitten bijna 2000 huurwoningen.²⁰ Dit zijn de corporaties Volkshuisvesting (600), Patrimonium (ca.200), Huismeesters (ca.600) en Groningen (600). Van de 450 eengezinswoningen, het totale aantal, zijn er 160 in bezit van de bovengenoemde corporaties.

De Wijert Noord is een gewilde, redelijk onderhouden woonwijk met een goed voorzieningenniveau en heeft de beschikking over een goede bereikbaarheid met openbaar vervoer of auto. De flats worden vooral bewoond door starters, meestal één- of tweepersoonshuishoudens. Bij gezinsuitbreiding blijken deze flats in de praktijk te klein en niet te voldoen aan een belangrijke voorwaarde, een tuin.

Toch wonen er nog veel van de eerste bewoners, hoewel de wooneisen zijn veranderd en vooral de bereikbaarheid van de woning als onvoldoende ervaren wordt; veel portieketageblokken hebben geen lift. Daarbij komt dat de speciaal voor bejaarden gebouwde woningen door de meeste bewoners te klein worden bevonden. De bevolkingssamenstelling is eenzijdig, er wonen vooral ouderen in De Wijert Noord.

De woontechnische kwaliteit van de woningen is enigszins verouderd. De wijk wordt beheerd door vier verschillende woningbouwverenigingen die geen gemeenschappelijk beleid hanteren inzake onderhoudskwesties. Dat leidt tot grote verschillen in vorm en een zeer uiteenlopend materiaal- en kleurgebruik wanneer portieken worden afgesloten, kunststof kozijnen worden geplaatst en gevelplaten worden aangebracht (veelvuldig gebruik van trespa-platen). Dit heeft een grote invloed op de gevelkwaliteit en het algemene straatbeeld.

Door een tekort aan financiële middelen bij de woningbouwverenigingen dat al kort na de oplevering aanwezig bleek te zijn, sluit de inrichting van de gezamenlijke binnentuinen niet aan bij de beoogde functie van de tuinen. De binnentuinen nodigen niet uit tot intensief gebruik, zijn slecht toegankelijk vanuit de achterzijden van de woningen en daardoor geen onderdeel van de dynamiek van de wijk. Daarin heeft het inhuren van één hovenier die sinds 1995 het gezamenlijke bezit van de gemeente en drie van de vier betrokken woningbouwverenigingen beheert geen verandering gebracht. praktische en financiële overwegingen ingehuurd om hun gezamenlijke bezit te beheren.

6.2 Recent volkshuisvestingsbeleid

In de laatste zeven jaar zijn, gestuurd door een veranderende marktvraag, voor De Wijert Noord een aantal volkshuisvestingsplannen opgesteld en enkele studies verricht. Deze plannen en studies zijn onderdeel van het in 1995 officieel gestarte overkoepelende wijkvernieuwingsproces. Achtereenvolgens zijn dat het Wijkvolkshuisvestingsplan (1993) en het Wijkplan (1994), die in de aanloop van de intentieverklaring 'Voor een ongedeelde stad' (1995) zijn ontstaan. Daarop aansluitend volgden de stedenbouwkundige studie door de Nijl architecten (1996) en het Convenant Wijkvernieuwing Groningen (1998).

Wijkvolkshuisvestingsplan (1993) en Wijkplan (1994)

Ten gevolge van de deregulering van de rijksoverheid, ook op het gebied van volkshuisvesting en woningbouw, kregen de woningbouwverenigingen meer verantwoordelijkheden toe bedeed en moesten zij financieel zelfstandig gaan opereren. Deze ontwikkeling was in 1993 mede de aanleiding voor het opstellen van wijkvolkshuisvestingsplannen, waarin de toenmalige situatie werd geanalyseerd en het toekomstige beleid werd vastgesteld.²¹ In het daaropvolgende jaar werd aan het beleid een uitvoeringspoot toegevoegd, het wijkplan.²²

In het wijkvolkshuisvestingsplan lag de nadruk op zaken van bestuurlijke- en financiële aard. In het daarop volgende wijkplan De Wijert-Helpman zijn de aandachtspunten en problemen die aan de orde komen vooral ingegeven door de marktvraag, op het niveau van de wijk. Het meeste aandacht ging uit naar een probleem dat ontstaan was door een gebrek aan doorstroming uit de goedkope woningen omdat er geen duurdere (huur)woningen in de buurt konden worden aangeboden. Verder werd geconstateerd dat er op korte termijn een overschot aan flats zonder lift, aan goedkope woningen en aan grote woningen van vier kamers of meer te verwachten was. Daarnaast was er in de wijk een tekort aan duurdere, vrijstaande en driekamer -woningen. In het wijkplan zijn ook de door de woningbouwverenigingen voorgestelde aanpassingen en oplossingen voor de zojuist genoemde tekorten en overschotten verwoord. Dat hield in dat op de korte termijn 300 woningen een grote onderhoudsbeurt zouden krijgen en een tiental liften bij portieketageblokken zouden worden aangebouwd. Op de middellange termijn werd voorgesteld om de meeste bejaardenwoningen te slopen en daarvoor in de plaats 90 grondgebonden woningen ten behoeve van verschillende doelgroepen te bouwen.

Wijkvernieuwing

De veranderende marktvraag die als basis diende voor de voorstellen die gedaan werden in de afzonderlijke wijkplannen leidde in 1995 tot de totstandkoming van een overkoepelende intentieverklaring 'voor een ongedeelde stad', opgesteld door de gemeente Groningen en de corporaties.²³ Beide partijen verklaren hierin dat zij ieder 20 miljoen reserveren om in een periode van vier jaar aan te vangen met de herstructurering van een viertal naoorlogse wijken, waaronder De Wijert Noord.

De doelstellingen en opgaven van de wijkvernieuwing in De Wijert Noord zijn:

1. verbetering woningmarktpositie van de wijk door meer woningdifferentiatie
2. behoud en versterking van de sterke punten van De Wijert Noord zoals groen- en winkelvoorzieningen
3. met als randvoorwaarde de handhaving van de stedenbouwkundige structuur

Stedenbouwkundige studie door de Nijl architecten (1996)

De onder punt 3 genoemde 'handhaving van de stedenbouwkundige structuur' werd onderzocht in een door het Delftse bureau de Nijl architecten uitgevoerde studie naar de kwaliteiten en toekomstige mogelijkheden van De Wijert Noord. Deze stedenbouwkundige studie werd verricht in opdracht van de Nijestee groep (hierin zijn de voormalige woningbouwverenigingen Gruno en Groningen ondergebracht) en de gemeente Groningen. Ten aanzien van de stedenbouwkundige structuur concludeerde het bureau:

Modern en traditioneel

'Hoewel Eysbroek sterk beïnvloed was door de praktijk van de moderne stedenbouw, kan De Wijert niet alleen vanuit dat gedachtengoed worden begrepen. Op een drietal punten komt een meer traditionele opvatting over stedenbouw naar voren. Dit betreft allereerst de tweeslachtige houding ten aanzien van de wijkgedachte, zoals blijkt uit de eerder genoemde verdubbeling van de singel. De Wijert wordt weliswaar als aparte ruimtelijke eenheid vorm gegeven, maar deze articulatie is vrij zwak en ondergeschikt aan de krachtige lijnen van de Berlagiaanse erfenis. Op de tweede plaats zijn er de marges. Marges zijn in de traditionele stedenbouw een klassiek middel om overgangen te maken. De aansluiting van vele woonstraten op een verkeersstraat gebeurt bijvoorbeeld met een parallelstraat. Zo

ook in De Wijert (Aagje Dekenstraat, Brederostraat, Starinkstraat, Luykenstraat). De eigendomsverhoudingen in De Wijert weerspiegelen eveneens een traditionele opvatting over randen als dure plekken. Tenslotte is er het grondgebruik, zowel in de stempels als in de marges. Hoewel er sprake is van een open verkavelingsstructuur en er regelmatig woonpaden zijn toegepast, spelen de binnenterreinen nauwelijks een rol in de ervaring van woonomgeving. Eerder komt het grondgebruik overeen met dat van gesloten bouwblokken, waarin de binnenterreinen duidelijk zijn afgebakend ten opzichte van de straat.'

De Nijl gaat in hun studie uit van de specifieke historische, morfologische, architectonische en typologische kwaliteiten van de wijk. Dat leidt tot een ontwerpvoorstel dat ingrijpt in de rationele verkaveling van De Wijert Noord en aantoon dat de wooneenheid in principe geschikt is om een nieuw woningtype in zich op te nemen, mits het nieuwe type in schaal overeenkomt met het oude.

De onderzoeksresultaten zijn voorgesteld aan de Nijestee groep en ontwikkelaar Wilma Bouw en bieden een alternatief op het wijkplan dat door onder andere KAW Architecten in 1994 werd opgesteld.

Afbeelding 13

Ontwerpvoorstel herstructurering van De Wijert Noord door De Nijl architecten, 1996.

Afbeelding 14

Ontwerpvoorstel herstructurering van z-w kwadrant De Wijert Noord door De Nijl architecten, 1996.

Convenant Wijkvernieuwing Groningen (1998)

Het Convenant Wijkvernieuwing Groningen is in feite een uitwerking van het volkshuisvestingsplan 'Thuis in de Stad'.²⁴ In basis is het een gezamenlijk plan van de Groninger corporaties (exclusief Patrimonium) en de gemeente, gebaseerd op aannames en prognoses die aansluiten bij landelijk onderzoek.²⁵ Aan het convenant is een bijlage gekoppeld waarin de wijkvernieuwing per wijk wordt toegelicht. Voor De Wijert Noord wordt daarin omgezet in cijfers gesproken over ongeveer 500 woningen die aan de woningmarkt zullen worden onttrokken, dat is 26 % van de sociale huurvoorraad in de wijk en 6 % van het totale stedelijk wijkvernieuwingsprogramma.

Wijkvernieuwing in De Wijert Noord zoals geformuleerd in de bijlage 'Dringen en wijken' bij het Convenant wijkvernieuwing Groningen, vastgesteld door de gemeenteraad op 2 juli 1998.²⁶

Citaat:

-waarom?

"Delen van De Wijert Noord worden op dit moment al geherstructureerd. De wijk kenmerkt zich door een grote eenzijdigheid in de woningvoorraad, sterke vergrijzing en een eenzijdige instroom van starters op de woningmarkt. In tegenstelling tot de Oosterparkwijk is er in grote delen van De Wijert Noord geen sprake van een ruime opzet met veel groen. De woningen, veelal portiek-etagewoningen staan dicht op elkaar gegroepeerd om een openbaar binnenterrein. Veel bewoners vinden de wijk saai en gelijkvormig".

Citaat:

-realiseerbaarheid

"De kans dat met een relatief beperkte aanpak het woonmilieu kan worden versterkt is in De Wijert Noord groot omdat de wijk aan de zuidkant van de stad ligt. Ook wordt aangesloten bij de bestaande stempelstructuur. De scheiding tussen privé en openbaar gebied is hier in het algemeen helderder dan in de noordwestflank van de stad. Grote investeringen en ingrepen in de ruimtelijke structuur zijn niet

noodzakelijk. Inmiddels is een deel van De Wijert Noord de wijkvernieuwing in uitvoering”.

Citaat:

-portfoliobeleid

“Bijna 80% van de woningen behoort tot de risicowoningvoorraad: klein, goedkoop en gestapeld. Hoewel de vraagdruk ook hier dramatisch is teruggelopen is de situatie minder ernstig dan bijvoorbeeld in de Oosterparkwijk. Ook is er de laatste jaren al veel geïnvesteerd in het technische niveau van de woningen. De mutatie stijgt omdat veel oudere (oorspronkelijke) bewoners langzaam aan wegtrekken naar seniorenhuisvesting. Daarvoor in de plaats komen veelal starters. Koopwoningen komen uitsluitend voor aan de randen van de wijk”.

Citaat:

-problematiek

“De Wijert Noord heeft heel lang zijn oorspronkelijke bewoners kunnen vasthouden. Nu is er sprake van een aanzienlijke vergrijzing en daarmee samenhangende sociale problemen. De instroom van jonger en minder buurtgebonden publiek geeft problemen op portiekniveau. Incidentele drugsproblemen komen in deze wijk hard aan”.

Aan de totstandkoming van het convenant is een analyse naar de wijkvernieuwingsproblematiek op stedelijk niveau voorafgegaan. In deze analyse heeft de cultuurhistorie geen zelfstandige plaats gekregen, er is voornamelijk uitgegaan van sociaal-economische gegevens en factoren.

6.3 Planvorming: KAW Architecten (1997-98)

In de notitie aangaande de wijkvernieuwing in De Wijert Noord (september 1998) wordt ten aanzien van De Wijert Noord grotendeels in navolging van het rapport de Nijl voorgesteld om de autoboxen en bejaardenblokjes te slopen zodat het mogelijk is hier een ander woningtype te bouwen binnen het initiële stedenbouwkundig kader. Een woningtype geschikt voor bij voorkeur voor gezinnen of bejaarden. Daarvoor heeft het bureau KAW Architecten BV in opdracht van Domein-woondiensten ontwerpen gemaakt. De vrij komende gronden zijn gelegen aan de Bilderdijklaan en de Aagje Dekenstraat.

Afbeelding 15

Bestaande situatie aan de Bilderdijklaan en Aagje Dekenstraat, z-w kwadrant
De Wijert Noord, 1996.

Afbeelding 16

Ontwerp KAW- architecten voor de locatie

Bilderdijklaan en Aagje Dekenstraat, z-w kwadrant De Wijert Noord, 1997.

7.0 Waardestelling van de wijk

I Cultuurhistorische waarden:

+	Betekenis van het gebied als bijzondere uitdrukking van (een) culturele, sociaal-economische en/of maatschappelijke ontwikkeling (en)
-	Betekenis van het gebied als bijzondere uitdrukking van (een) geografische, landschappelijke, archeologische en/of bestuurlijke ontwikkeling (en)
+	Betekenis van het gebied als bijzondere uitdrukking van (een) technische, structurele en/of functionele ontwikkeling (en)
+	Betekenis vanwege de innovatieve waarde of pionierskarakter (type, motief, datering)
0	Betekenis van het gebied wegens de hoogwaardige kwaliteit van de aanwezige bebouwing (bijzondere architectonische objecten) en hun groepering in relatie met de bestaande groenvoorziening, wegen, wateren en/of terreingesteldheid

II Intrinsieke stedenbouwkundige kwaliteit:

+	Betekenis van het gebied wegens hoogwaardige ruimtelijke, esthetische en/of functionele kwaliteiten, op basis van een herkenbaar stedenbouwkundig concept
+	Betekenis vanwege de verkaveling, inrichting van de openbare ruimte en/of specifieke functies

III Stedenbouwkundige betekenis in ruimere context:

-	Betekenis vanwege ruimtelijke relaties met de omgeving
---	--

+	Betekenis vanwege markering van het stadsbeeld, als ruimtelijke of functionele dominant in een groter geheel of als representant van een groter geheel
+	Betekenis van het gebied voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en/of stedenbouw

IV Gaafheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten):

+	Betekenis van het gebied wegens de herkenbaarheid of gaafheid van de (oorspronkelijke) ruimtelijke structuur, bebouwing en functionele opzet als geheel
0	Betekenis van het gebied wegens de architectonische gaafheid van de (oorspronkelijke) bebouwing

V Zeldzaamheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten):

+	Betekenis van het gebied wegens de unieke verschijningsvorm vanuit historisch-ruimtelijk, stedenbouwkundig, functioneel en/of landschappelijk oogpunt
---	---

Toelichting

Aan de opzet en structuur van de woonwijk De Wijert Noord ligt een specifiek sociaalfilosofisch gedachtegoed ten grondslag, samengevat in de term 'wijkgedachte'. De wijkgedachte is het resultaat van een maatschappelijk proces dat ten doel had een nieuwe levensstijl te initiëren, die zou moeten leiden tot een nieuwe stedelijke cultuur.

De wijkgedachte heeft in de Wijert Noord een stedenbouwkundige vertaling gekregen, die op architectonisch niveau uitmondde in technische doelmatigheid. Dat heeft geleid tot het gebruik van systeembouw (systeem Rottinghuis). Dat betekent niet dat gepoogd is een 'standaardmodel' wijk te ontwikkelen, want 'uniformiteit' is immers niet sociaal doelmatig'.²⁷

In De Wijert Noord zijn duidelijk de sporen van Pendrecht terug te vinden. Deze Rotterdamse woonwijk is ontworpen door Lotte Stam-Beese en wordt beschouwd als een van de puurste uitwerkingen van de wijkgedachte in Nederland in combinatie met het principe van de herhaalde wooneenheid. Dezelfde wooneenheid waarmee de structuur van Pendrecht (gespiegeld) is ingevuld, is door Eysbroek gebruikt om vorm te geven aan De Wijert Noord (ongespiegeld).

Naast Pendrecht zijn ook de stadsesthetische ideeën van Berlage van invloed geweest op het stedenbouwkundig plan De Wijert Noord. De inrichting en oriëntatie

van de centrumzone dragen de sporen van de visie die Berlage en Schut reeds in 1928 (1932) voor deze plek formuleerden, gerelateerd aan vaste gegevens van geografische-, landschappelijke- en infrastructurele aard.

De wooneenheid werd in De Wijert Noord ingezet als stedenbouwkundig instrument. Het was de uitkomst van een geleidelijk proces om de dominantie van het gesloten bouwblok als ontwerpmiddel te doorbreken. Middels afzwakkingen als het half gesloten bouwblok en alternatieven als de strokenverkaveling werd uiteindelijk de open verkaveling ontwikkeld.

Afbeelding 17

Detail ontwerp Pendrecht; verkaveling van de gespiegelde wooneenheid; ontwerp Lotte Stam-Beese, juni 1949.

In De Wijert Noord werd voor het eerst in de stedelijke ontwikkeling van de stad Groningen heel puur en consequent gebruik gemaakt van de open verkaveling. Middels de open verkaveling werd getracht de sociale aspiraties die ten grondslag lagen aan de wooneenheid te vertalen naar een stedenbouwkundig model. In die zin is de wijk de neerslag van een bijzonder moment in de ruimtelijke- en stedelijke ontwikkeling van de stad Groningen.

Bijzonder van het stedenbouwkundig plan van De Wijert Noord zijn de bewust gecreëerde restruimten die de overwegend rationele verkaveling aanvullen. Deze restruimten leiden enerzijds tot flexibiliteit, zij kunnen de veranderende vraag naar bijzondere functies in zich opnemen. Anderzijds leiden zij in combinatie met de diverse afzwakkingen van de rationele stempelverkaveling tot een gevarieerd visueel beeld.

Het stedenbouwkundig concept van De Wijert Noord is een duidelijke representant van de 'distributieplanologie'. Dat houdt in dat het idee van hiërarchische spreiding van de voorzieningen de basis is van de stedenbouwkundige structuur van de wijk. In ruimtelijke zin betekent dat, dat de strakke hiërarchische opbouw van stadsdeel, wijk, buurt, wooneenheid en woning ook de hoofdgeleding vormde van het stedenbouwkundig concept.

Het stedenbouwkundig concept van De Wijert Noord is zeer herkenbaar en helder uitgevoerd. De initiële sociale- en ontwerptechnische intenties zijn dan ook nog steeds duidelijk herkenbaar. De wijk is de neerslag van een van de vele pogingen die in Nederland zijn ondernomen om de wijkgedachte als sociale filosofie toe te passen.

Deel II

Voor gemeentelijke bescherming voorgedragen objecten:

- **Houten (nood)schooltjes, Helperwestsingel 96**
Finse schooltype
Bouwjaar: 1950
- **Schoolgemeenschap voor commercieel onderwijs , van Schendelstraat 1**
Architect: ir. J.J.M. Vegter
Bouwjaar: 1970-1971
- **School voor detailhandel, de Hora Siccamasingel 177**
Architect: Bekink en Bijleveld, Grit en Gunnink
Bouwjaar: 1967-1968.
- **San Salvatorkerk, Van Starckenborgstraat 1**
Architect: C. Pouderoyen en J.G. Deur
Bouwjaar: 1951-1960

Bijzondere stedenbouwkundige ensembles:

- Hora Siccamasingel en omgeving: geslaagde samenhang tussen water, bebouwing en architectonisch vormgeving.
- Van Lenneplan/ Vondellaan: centrale groene kern van de wijk met vijver en bebouwing.

Bijlagen

BIJLAGE 1 : Bouwdossier De Wijert 1955-1958
zoals aanwezig in het DIV-archief van de dienst RO/EZ, Groningen,
waaruit:

-Map: Uitbreidingsplan De Wijert ten Zuiden van het Helperdiepje 1955-58
1.777.811.22 U 51 - Deel I zie II

-schetsplan de Wijert, schaal 1:2500, 16-12-1957, bestemming van de terreinen
-schetsplan de Wijert, schaal 1:2500, 16-12-1957, buurt en wijkvoorzieningen
-schetsplan de Wijert, schaal 1:2500, 16-12-1957, sociale
wijkopbouw/woningdifferentiatie

-schetsplan de Wijert, schaal 1:2500, 16-12-1957, groenvoorziening
-toelichting bij het ontwerp van het uitbreidingsplan 'De Wijert' (partiele wijziging en aanvulling van het uitbreidingsplan in onderdelen van de gemeente Groningen)

*-Map: Uitbreidingsplan de Wijert ten Zuiden van het Helperdiepje 1958-59
1.777.811.22 U 51 - Deel II zie III*

-plan 'de Wijert', wijziging en aanvulling van het uitbreidingsplan in onderdelen, schaal 1:2500, goedgekeurd op 5 januari 1959, bestemming van terreinen

-plan 'de Wijert', wijziging en aanvulling van het uitbreidingsplan in onderdelen, schaal 1:2500, toewijzing terrein aan woningbouwverenigingen en de geplande jaren van bouw

-woningbouw 'de Wijert type A1', plattegronden door architectenbureau Ir.P. Bugel, architectenbureau Klein en architectenbureau Kort en Korma, oktober 1958. (en vele andere typen)

-middenstandsbedrijfspannen gemeente Groningen, Plan de Wijert, rapport.

*-Map: Uitbreidingsplan de Wijert ten Zuiden van het Helperdiepje 1959-1966
1.777.811.22 U 51 - Deel III zie IV*

-plan 'de Wijert', toepassing art.23 van de bebouwingsvoorschriften, schaal 1:2500, 20 mei 1960, bestemming van de centrumzone in kleur.

BIJLAGE 2: Bouwdossiers De Wijert 1955-91

Overzicht wijzigingen/ nieuwe bestemmingsplannen aanwezig in het DIV-archief van de dienst RO/EZ te Groningen, waaruit:

-De Wijert V, eerste herziening bestemmingsplan

1.731.212. U 216 1985-91

-De Wijert, uitbreidingsplan gebied ten zuiden van het Helperdiepje

1.731.212. U 51 1955-86

-De Wijert I, herziening bestemmingsplan

1.731.212. U 51A 1964-65

-De Wijert II, herziening bestemmingsplan

1.731.212. U 51B 1965-67

- De Wijert III, bestemmingsplan
1.731.212. U 51C 1966-68
- De Wijert IV, bestemmingsplan
1.731.212. U 51D 1966-68
- De Wijert V, bestemmingsplan
1.731.212. U 51E 1973-81
- De Wijert VI, bestemmingsplan
1.731.212. U 51F 1978-81
- De Wijert VII, bestemmingsplan
1.731.212. U 51G 1979-81
- De Wijert zuid, bestemmingsplan
1.731.212. U 76 1963-81
- De Wijert zuid I, bestemmingsplan
1.731.212. U 76 1963-81
- De Wijert zuid A, bestemmingsplan
1.731.212. U 92 1969-82
- De Wijert zuid A, voorbereiding: ophoging, faseringsschema, woningdifferentiatie,
geluidswal, groenvoorzieningen
1.731.212. U 92A 1975-89
- De Wijert zuid, werkgroep vanaf 1984
1.731.212. U 92A 1983-86
- De Wijert zuid AI, bestemmingsplan
1.731.212. U 92B 1975-84
1984-87
- De Wijert zuid AII, bestemmingsplan
1.731.212. U 92C 1981-84
- De Wijert zuid AIII, bestemmingsplan
1.731.212. U 92D 1982-95

BIJLAGE 3: Literatuur

algemeen

- Bakel, R. van, *Je zit op elkaar, maar er is afstand, een reportage over het wonen in enkele naoorlogse wijken in Groningen*, gemeente Groningen, Groningen 1989.
- Boer, G.J. de, e.a., *Leefbaarheid in nieuwe wijken*, Bouw 1970, p. 691-692
- Boer, N. en Lambert, D., *Woonwijken: Nederlandse Stedenbouw 1945-1985*, Rotterdam 1987.
- Eijsbroek, H. e.a., *Groningse uitbreidingsplannen*, Publieke Werken 26 e jaargang

no.5, mei 1958.

-Hoekstra, R., *Domweg gelukkig in de Dapperstraat*, Contour lustrumnr. 31, p. 28-39.

-Kam, S. de., *Volkshuisvestingsbeleid na 1945*, Groniek, Gronings Historisch tijdschrift, no.75, 1981, p.44-55.

-Keuzenkamp, W.A., *De bouwkunst van het hedendaagse Groningen*, Bouwkundig Weekblad 1958, p.145-171.

-Kroese-Duijsters, J.A.M. e.a., *Hebben naoorlogse woonwijken toekomstwaarde?*, E.v.. Stedenbouw en Volkshuisvesting 1992, extra nummer, p. 3-48.

-Klijn, E.H. (red.), *Profiel van naoorlogse wijken in Groningen, Een onderzoek naar de problemen van twaalf vroeg naoorlogse wijken in de gemeente Groningen*, Faculteit der Bouwkunde TU Delft, Delft 1989.

-Pouderoyen, C., *Het Wederopbouwplan van de stad Groningen*, Bouw 1949, p.268-278.

-Smid, G.B., *Woningbouw in de gemeente Groningen van 1945 tot 1951*, Bouw 1951, p.450-460.

-*De stad vernieuwt, een nota over de bouw, verbouw en het gebruik van woningen in de jaren negentig*, Deel A: De Stad, Deel B: De Na-oorlogse wijken, Groningen (oktober) 1989.

-*De stad vernieuwt, een nota over de bouw, verbouw en het gebruik van woningen in de jaren negentig*, Deel A: De Stad, Deel B: van stad naar de wijk, Groningen (februari) 1990.

de wijk

-Bügel, P.J.R., *Stedenbouwkundige ontwikkelingen en uitgangspunten achter de opbouw en inrichting van de wijken Corpus den Hoorn, De Wijert en Coenderborg*, referaat Stadsgeografie, Rijksuniversiteit Groningen, Groningen 1986.

-Holstein, C., *Stempel in het schootsveld*, Groningen 1995.
Uitgave ter gelegenheid van de reünie van de eerste bewoners van de Da Costastraa in de Wijert, Groningen.

-Jansen, W., *Pendants van Pendrecht, de stedenbouwkundige invloed van Pendrecht in Nederland*, in: Damen, H. En Devolder, A., red., *Lotte Stam-Beese 1903-1988, Dessau, Brno, Charkow, Moskou, Amsterdam, Rotterdam*, Rotterdam, 1993.

-KAW Architecten BV, *Volkshuisvestingsplan van De Wijert Noord/Helpman-West*, Groningen, juni 1993.

-KAW Architecten BV, R.Weistra, Bewoners-organisaties Wijert Welzijn en Wijkcomité Helpman, *Wijkplan De Wijert/Helpman*, Groningen 1994.

-Maandblad van de commerciële Club, jaargang 8,nr.1, Januari 1960, p.625-635.
'Groningen bouwt aan zijn toekomst; H. Eijsbroek over nieuwe uitbreidingsplannen van Gruno's veste: De Weijert, stedelijke wijk met verschillende woonvormen'.

-De Nijl Architecten, *De Wijert: stedenbouwkundige studie*, Delft 1996.

-*Parkeertelling De Wijert ten behoeve van Bilderdijklaan en Aagje Dekenstraat*, uitgave van RO/EZ, Groningen 1996.

-Roelink, A., *De Weijert: stedenbouw, sociale woningbouw en bouworganisatie*, verslag van het doctoraalproject Naoorlogse Uitbreidingswijken in Nederland, Instituut voor Kunst- en Architectuurgeschiedenis, Rijkuniversiteit Groningen, Groningen 1990.

-Spierings, M.C.H., *Een verkennend onderzoek in de wijken de Weijert en Corpus denHoorn*, Groningen (juni) 1973. (Stichting Stedelijke Raad voor Maatschappelijk Welzijn Groningen.)

BIJLAGE 4: geraadpleegde archieven

Gemeente archief Groningen:

- werktekeningenarchief
- fotoarchief
- maquettes uitbreidingsplannen

DIV archief dienst RO/EZ Groningen:

- stedenbouwkundige dossiers

Archief afdeling Monumenten dienst RO/EZ Groningen:

- fotomateriaal afkomstig van afdeling Ruimtelijke Plannen
- maquettes uitbreidingsplannen

Archief van de Afdeling voor Kunst- en architectuurgeschiedenis,

Rijksuniversiteit Groningen:
-scripties
-papers

BIJLAGE 5: Afbeeldingen

Afbeelding 1 'luchtfoto De Wijert Noord',
Door Aerophoto Eelde, fotograaf H.R. Conens, nr. 1347, aanwezig in map Naoorlogse Wijken, afdeling
Bouwtoezicht & Monumenten.

Afbeelding 2 'de loop van de Helper Maar', afkomstig uit gemeente atlas, samengesteld door J.
Kuyper, Leeuwarden, 1979.

Afbeelding 3 'Huis de Wyert, kadastrale kaartjes, 1828', afkomstig uit: *Stempel in het schootsveld*,
Gerrit Smit, Kor Holstein en Jan van Pelt, Groningen 1995.

Afbeelding 4 'structuurplan stad Groningen 1950', demonstratiekaart, afkomstig uit het oude archief
van de afdeling Ruimtelijke Plannen, nu aanwezig in map Naoorlogse Wijken, afdeling Bouwtoezicht &
Monumenten.

Afbeelding 5 'structuurplan Zuid', deelkaart zuidelijke stadsuitbreidingen, 1959, afkomstig uit:
Bouwdossiers de Wijert 1955-1991, DIV-archief van de dienst RO/EZ Groningen.

Afbeelding 6 'schetsplan De Wijert', 1957, algemene plankaart, afkomstig uit: Bouwdossiers de Wijert 1955-1991, DIV-archief van de dienst RO/EZ Groningen.

Afbeelding 7 'ruimtelijke analyse', bureau ArEA, Groningen 1999.

Afbeelding 8 'detail uitbreidingsplan van Berlage en Schut (1932)', afkomstig uit : *Tien grote plannen voor Groningen, 1608-1995*, H.G. Hurenkamp, Assen 1995, p.22.

Afbeelding 9 'maquette uitbreidingsplan De Wijert Noord', ongedateerd, foto afkomstig uit het oude archief van de afdeling Ruimtelijke Plannen, nu aanwezig in map Naoorlogse Wijken, afdeling Bouwtoezicht & Monumenten.

Afbeelding 10 'verkaveling: de stempel (herhaling)', compilatie van stempel uit rapport De Nijl architecten en een kaart opgemaakt door de afdeling Landmeetkunde van de dienst RO/EZ Groningen.

Afbeelding 11 'sociale wijkopbouw en woningdifferentiatie', deelkaart uitbreidingsplan De Wijert, 1957, afkomstig uit: Bouwdossiers de Wijert 1955-1991, DIV-archief van de dienst RO/EZ Groningen.

Afbeelding 12 'groenvoorziening', deelkaart uitbreidingsplan De Wijert, 1957, afkomstig uit: Bouwdossiers de Wijert 1955-1991, DIV-archief van de dienst RO/EZ Groningen.

Afbeelding 13 'ontwerpvoorstel herstructurering' van De Wijert Noord door De Nijl architecten, afkomstig uit: *De Wijert, stedenbouwkundige studie*, Delft 1996.

Afbeelding 14 'ontwerpvoorstel herstructurering' van zuidwest kwadrant De Wijert Noord door de Nijl architecten, afkomstig uit: *De Wijert, stedenbouwkundige studie*, Delft 1996.

Afbeelding 15 'bestaande situatie aan de Bilderdijklaan en Aagje Dekenstraat', afkomstig uit: *De Wijert, stedenbouwkundige studie*, Delft 1996.

Afbeelding 16 'ontwerp zuidwest kwadrant: Bilderdijklaan en Aagje Dekenstraat', afkomstig uit: *stedenbouwkundig voorstel KAW-architecten*, Groningen 1997.

BIJLAGE 6: noten

¹ De loop van de Helper Maar, juist na het functieverlies als afwateringskanaal en de aansluiting op het Hoornse Diep, is zichtbaar een militaire kaart uit 1864, J.Kuijper, uitgegeven door Hugo Suringar, Leeuwarden.

² Dr. G. Acker Strating; uit bijdragen tot de geschiedenis en oudheidkunde van de provincie Groningen, dl. VII, 306-315 en 'Nog een brief, betreffende de Wijert onder de Helpen, van 1542'; uit dl. X, blz. 229-230 'Enige gegevens omtrent het goed De Wijert te Helpman'; L.J. Noordhoff; Groninger Volksalmenak 1955, 88-99.

3. idem.

⁴ Het structuurplan 1950 is een door de dienst S&V opgesteld werkdocument, dat nooit is voorgedragen aan het College van B&W of aan Gedeputeerde Staten; hoewel het college in 1952 de toenmalige directeur S&V verzocht het plan voor te dragen. Op dit verzoek werd pas in 1958 officieel en afwijzend gereageerd door de directeur S&V. Het structuurplan had een vertrouwelijke, interne status en werd gebruikt als kader voor diverse onderzoeken die uiteindelijk leidden tot een stedenbouwkundig ontwerp voor de naoorlogse uitbreidingswijken. Juridisch gezien zijn deze uitbreidingsplannen ontwikkeld onder het in 1951 goedgekeurde plan van uitbreiding, wat een aanpassing was van het sinds 1936 vele malen bijgestelde uitbreidingsplan opgesteld door Berlage en Schut in 1932.

⁵ In de Toelichting op het uitbreidingsplan 'De Wijert' is sprake van een door de dienst uitgevoerd onderzoek naar de sociale wijkopbouw en woningdifferentiatie, het originele verslag van het onderzoek is onvindbaar.

⁶ De 'ramingen' zijn gebaseerd op uitkomsten van het eerder genoemde door de dienst uitgevoerd onderzoek naar de sociale wijkopbouw en woningdifferentiatie.

⁷ Het terrein gelegen ten westen van de Helperwestsingel was sinds het einde van de 19^e eeuw in gebruik als bedrijventerrein. Deze terreinen zijn opgenomen in het stedenbouwkundig programma van De Wijert Noord.

⁸ Meer over systeembouw in 'Vijf vragen over systeembouw', uitgave van de Vereniging van Systeembouwers, Den Haag 1957.

⁹ Bos, A., e.a., *De stad der toekomst; de toekomst der stad*. Een stedenbouwkundige en sociaal-culturele studie over de groeiende stadsgemeenschap. Rotterdam, 1946.

¹⁰ Geyl, W.F., *De betekenis van de wijkgedachte voor den stedenbouw*. In: *Bouw*, jrg. 1, 1946, 674. Dezelfde auteur schreef: *De opbloei van de wijkgedachte. Een sociale eenheid, die een levende gemeenschap kan zijn*. In: *Bouw*, jrg. 2, 1946, 365.

¹¹ Geyl, W.F., *'De opbloei van de wijkgedachte'*, 371.

¹² Conclusie uit de studie *'De wijkgedachte in Nederland', gemeenschapsstreven in een stedenbouwkundige context*, uitgevoerd door K. Doevendans en R. Stolzenburg in opdracht van de faculteit Bouwkunde, TU-Eindhoven, Eindhoven 1988. 13.Bron: interview Wilma Jansen met P.Bügel, voorjaar 1990.

¹⁴ De huidige Brailleweg is zelfs een éénrichtingsweg, die de toegankelijkheid vanuit het centrum naar De Wijert Noord nog sterker beperkt.

¹⁵ In tegenstelling tot Pendrecht waar na vele experimenten uiteindelijk door het ontwerpteam, waarvan Eysbroek deel van uit maakte heel bewust werd gekozen voor een gespiegelde herhaling van de ontwerpeenheid, heeft hij in Groningen gekozen voor dezelfde stedenbouwkundige opbouw van de ontwerpeenheid, maar ongespiegeld toegepast.

¹⁶ De wooneenheid werd voor de eerste keer, in de Na-oorlogse geschiedenis van Groningen toegepast in de woonwijk Corpus den Hoorn, hoewel niet integraal maar met gebruikmaking van de stempel als verkavelingstype.

17.Bron:Wilma Jansen, *'Pendants van Pendrecht'* in *'Lotte Stam-Beese 1903-1988'*, Rotterdam 1993, 110.

¹⁸ De oostelijke grens van het uitbreidingsplan De Wijert wordt gevormd door een aaneenschakeling van vijvers. De daaraan grenzende Hora Siccemasingel is onderdeel van de wijk Helpman, aangelegd en gebouwd in dezelfde periode als De Wijert Noord en fungeert als een schakel tussen de beide wijken.

19.Citaat van G.B. Smid afkomstig uit: *'Woningbouw in de gemeente Groningen van 1945 tot 1951'*, *Bouw* 1951, 450-464.

²⁰ De eigendomsverhoudingen zijn sinds het uitbreidingsplan veranderd, het aantal woningen in bezit van particuliere eigenaars is sterk toegenomen door de verkoop van woningen door de corporaties uit hun bezit. Het aantal woningen is toegenomen door het toevoegen van bijzondere woningbouw aan het vigerende plan zoals bijvoorbeeld verzorgingsflat 'De Wijert' aan de Hora Siccemasingel.

²¹ Het Wijkvolkshuisvestingsplan De Wijert Noord/Helpman is opgesteld door de betrokken corporaties en vastgesteld in juni 1993.

²² Het wijkplan De Wijert/Helpman is opgesteld door KAW Architecten BV, R.Weistra stadsdeelcoördinator, Bewonersorganisaties Wijert Welzijn en Wijkcomité Helpman in 1994. Daaropvolgend stelde de dienst RO/EZ van de gemeente Groningen in 1995 een Raadsvoorstel inzake wijkplan en wijkvolkshuisvestingsplan De Wijert/Helpman op en liet door De Nijl architecten een stedenbouwkundige studie uitvoeren die in 1996 werd gepresenteerd.

²³De intentieverklaring *'voor een ongedeelde stad'* werd door de gemeente Groningen en de betrokken woningbouwcorporaties opgesteld in 1995 om een gezamenlijke aanpak te formuleren inzake de nieuwe stadvernieuwings operatie, in eerste instantie 'herstructurering' en later 'wijkvernieuwing' genoemd.

24.Het Volkshuisvestingsplan van de gemeente Groningen *'Thuis in de Stad'* is gelijktijdig met het Convenant *'Wijken en*

Dringen' op 2 juli 1998 vastgesteld.

25. Landelijk onderzoek zoals de *'Verkenningen'* van het Centraal Planbureau en de *nota 'de opgaven in beeld, voorstellen en uitwerkingsrichting 2x20 miljoen voor vier herstructureringsgebieden'* door de Raadscommissie VROM.

²⁶ *'Dringen en wijken'*, Convenant wijkvernieuwing Groningen, 2^e concept 24 april 1998, uitgave van de gemeente Groningen.

²⁷ Uitgave van de dienst RO/EZ, gemeente Groningen.

²⁸ Geyl, W.F., *'De opbloei van de wijkgedachte. Een sociale eenheid, die een levende gemeenschap kan zijn.'* In: *Bouw*, april 1946, jrg. 2, p.674.